

บทบาทและอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อการกำหนดตัวตนและอัตลักษณ์ของบุคคล
ในผลงานศิลปะสื่อใหม่ของโทนี เฮิร์สเลอร์

วุฒินันท์ ชาญสตะบุตร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

คำสำคัญ: โทนี เฮิร์สเลอร์ สื่อมวลชน ตัวตน อัตลักษณ์ ฌาคส์ ลาก็อง

บทนำ

การขบคิด ศึกษาและนำเสนอแนวคิดในเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์ของมนุษย์นั้นมีมาอย่างยาวนานในวัฒนธรรมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นความพยายามค้นหาความหมายในเชิงอภิปรัชญา ศาสนา มานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ หรือจิตวิเคราะห์ ทั้งนี้นิยามของตัวตนและอัตลักษณ์ นั้นก็ได้เป็นสิ่งที่มิอาจสรุปอันชัดเจนตายตัวแต่อย่างใด หากแต่ขึ้นอยู่กับแง่มุมของการพิจารณาพิเคราะห์ในแต่ละสภาวะความคิดที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ความหมายของตัวตนและอัตลักษณ์ ยังมีการเลื่อนไหลและแปรเปลี่ยนไปตามสภาวะการณ์ของโลกในแต่ละช่วงเวลา ในลำดับถัดไปจะเป็นการอภิปรายในทัศนะทางสังคมศาสตร์และจิตวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่อง

ตัวตนและอัตลักษณ์ซึ่งผู้เขียนได้นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาผลงานของโทนี เออร์สเลอร์ ในบทความชิ้นนี้

ตัวตนและอัตลักษณ์ในทิวทัศน์สังคมศาสตร์

สจวร์ต ฮอลล์ (Stuart Hall) นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์คนสำคัญได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับอัตบุคคลโดยจำแนกความแตกต่างออกเป็นสามกลุ่มซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและลำดับของพัฒนาการทางความคิดของผู้คนในสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย ดังต่อไปนี้

1. อัตบุคคลในยุคสมัยแห่งการรู้แจ้ง (Enlightenment Subject) เป็นการให้นิยามอัตลักษณ์ของบุคคลที่ตั้งอยู่บนฐานความคิดแบบปัจเจกนิยม (Individualism) อันเป็นแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในสังคมแบบดั้งเดิมซึ่งยึดถือเอาตัวบุคคลเป็นศูนย์กลาง โดยมองว่าบุคคลเป็นผู้มีเหตุผลและตระหนักรู้ในทุกการกระทำของตน อีกทั้งยังเชื่อว่าสารัตถะแห่งความเป็นบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับคุณสมบัติที่ติดตัวมาโดยกำเนิด อัตลักษณ์ของบุคคลจึงเป็นสิ่งที่มิเสถียรภาพ มีความมั่นคงต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของบุคคลนั้นๆ¹ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของดักลาส เคลเนอร์ (Douglass Kellner) ที่กล่าวว่าอัตลักษณ์ของบุคคลในสังคมแบบดั้งเดิมนั้นคือบทบาททางสังคมที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้วล่วงหน้า (predefined social roles)²

2. อัตบุคคลในเชิงสังคมวิทยา (Sociological Subject) อัตบุคคลในลักษณะนี้คือภาพสะท้อนความซับซ้อนของโลกสมัยใหม่ (modern world) ที่ถึงแม้ว่าจะยังยึดถือเอาสถานะที่ติดตัวมาโดยกำเนิดหรือความรู้สึกนึกคิดภายในตัวบุคคลเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นบุคคลนั้นก็ตาม แต่ความคิดภายในตัวบุคคลก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องโดยสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นในสังคมอันเป็นทฤษฎีในสกุลความคิดที่เรียกว่า “การปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Interactionist)³ ทั้งนี้ในช่วงปลายยุคสมัยใหม่ (late modernity) การขบคิดเกี่ยวกับบทบาทของตนเองในสังคมเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงในแต่ละวันผู้คนต้องเฝ้าตั้งคำถามกับตัวเองว่าจะทำอะไร จะทำอย่างไร และจะเป็นใคร? ซึ่งคำถามเหล่านี้จะต้องพิจารณาทั้งในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกภายในตัวบุคคลที่มีต่อตัวเอง และในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลกับความเปลี่ยนแปลงในสังคม⁴ กล่าวคือในขณะที่เราแสดงความเป็นตัวตนออกสู่โลกภายนอกนั้น ตัวเราเองก็ได้ซับซับความ

หมายและคุณค่าที่สังคมได้กำหนดไว้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวเรา อัตลักษณ์ของบุคคลในรูปแบบนี้จึงกลายเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อบุคคลเข้าสู่ระบบสังคมและเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลนั้นมีที่ทางในบริบททางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับผู้อื่น⁵

3. อัตบุคคลในยุคหลังสมัยใหม่ (Post-modern Subject) อัตลักษณ์ของบุคคลประเภทนี้ปราศจากการยึดติดกับนิยามที่มั่นคงตายตัวและมีความแปรผันอยู่ตลอดเวลาโดยสัมพันธ์กับกาลเทศะในระบบทางวัฒนธรรมและสถานการณ์ทางสังคมที่มีความหลากหลาย ทำให้อัตลักษณ์ของบุคคลไม่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องในลำดับของเวลาอีกทั้งยังมีความขัดแย้งอยู่ในตัวเอง หากใครคนหนึ่งในยุคหลังสมัยใหม่จะรู้สึกว่าคุณสมบัติที่มั่นคงและสมบูรณ์นั้น ก็เป็นเพียงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการที่เขาได้สร้างเรื่องเล่าของตัวตน (narrative of the self) เพื่อให้ตนเองปลอดภัยจากความไม่มั่นคงทางความรู้สึก ซึ่งฮอลล์มองว่าเป็นเพียงแค่ความเพ้อฝัน (fantasy)⁶ เดวิด ลีออน (David Lyon) เสนอว่าปัจจัยสำคัญสองประการที่มีบทบาทต่อการกำหนดข้อเท็จจริงในสังคมหลังสมัยใหม่นั้นคือลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) และความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสื่อใหม่ ซึ่งปัจจัยประการหลังนั้นทำให้ผู้คนเกิดการตั้งคำถามต่ออำนาจและองค์ความรู้ที่มีมาแต่ดั้งเดิม (traditional authorities) อีกทั้งยังเอื้ออำนวยให้เกิดช่องว่างหรือกรอบ (frames) ของการสร้างประสบการณ์ที่หลากหลายซึ่งส่งผลต่อแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นจริง นั้นหมายถึงว่าสื่อใหม่ทำให้ความเป็นจริงของแต่ละบุคคลนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นสิ่งเดียวกันอีกเสมอไป⁷

ตัวตนและอัตลักษณ์ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์

ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 ซิกมุนด์ ฟรอยด์ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสได้พัฒนาแนวทางการศึกษาด้านจิตวิเคราะห์ขึ้นมาใหม่โดยการย้อนกลับไปทบทวนและตีความผลงานของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) โดยใช้กรอบมโนทัศน์ของสัญศาสตร์ (semiotics) ภาษาศาสตร์ (linguistic) และแนวคิดในสภพโครงสร้างนิยม (structuralism) เป็นพื้นฐานในการศึกษาผลงานของฟรอยด์ มโนทัศน์สำคัญอันหนึ่งที่ฟรอยด์ได้พัฒนาขึ้นมานั้นคือการเสนอว่ามนุษย์ทุกคนประกอบด้วยพรมแดนทางจิตสามส่วนอันได้แก่ พรมแดนแห่งสิ่งจริง (Real Order) พรมแดนแห่งสัญลักษณ์ (Symbolic Order) และพรมแดนแห่งจินตภาพ (Imaginary Order) ซึ่งทั้งสามพรมแดนนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้⁸ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตัวตนและอัตลักษณ์ของบุคคลนั้น ฟรอยด์ได้เสนอสมมติฐานเรื่อง “ขั้นกระเจก”

หรือ “Mirror Stage” ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เขาใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพรมแดนแห่งจิตภาพอันเป็นรากฐานที่สำคัญในการก่อกำเนิดตัวตนและอัตลักษณ์หรือความเป็น “อัตบุคคล” (subject) ในช่วงปฐมวัยของมนุษย์ ซึ่งผู้เขียนจะได้อภิปรายในลำดับถัดไป

แนวคิดเรื่องขั้นกระจก (Mirror Stage)

ลาโกงกล่าวไว้ว่าหากเปรียบเทียบกับสัตว์โลกทั้งหลายแล้ว ถือได้ว่ามนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดมาก่อนเวลาที่เหมาะสม นั่นหมายถึงมนุษย์เมื่อแรกเกิดนั้นยังขาดซึ่งความสามารถที่จะดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองซึ่งต่างจากสัตว์ชนิดอื่น ๆ ทั้งนี้ก็ด้วยข้อจำกัดทางกายภาพที่เด็กทารกยังไม่สามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของอวัยวะต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ อีกทั้งการมองเห็นสิ่งต่างๆ ก็ยังไม่ชัดเจนมากนัก มนุษย์ในช่วงปฐมวัยจึงต้องพึ่งพาผู้ที่เป็นแม่อยู่แทบจะตลอดเวลาจนทำให้เด็กมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับแม่ ทารกจะรับรู้การมีอยู่ของร่างกายตนเองในลักษณะของชิ้นส่วนข้อมูลที่อยู่อย่างกระจัดกระจาย เช่น การรู้สึกถึงการสัมผัสของแม่ที่ตำแหน่งต่างๆ บนร่างกายของทารก แต่เมื่อทารกมีอายุได้ 6-18 เดือน ระบบการมองเห็นจะพัฒนามาถึงขั้นที่สมบูรณ์เต็มที่ เขาจะเริ่มจะตระหนักได้ว่าภาพที่มองเห็นในบานกระจกเงาที่วางอยู่ตรงหน้านั้นคือภาพสะท้อนของตนเองและรับรู้ได้ถึงมีความมีเอกภาพ ความครบถ้วนสมบูรณ์ของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายตนเองเป็นครั้งแรกผ่านทางการมองเห็นภาพสะท้อนที่ปรากฏในบานกระจกเงาแม้ว่าในความเป็นจริงเขาจะยังไม่สามารถควบคุมอวัยวะต่างๆ ได้อย่างที่ต้องการก็ตาม ในช่วงนั้นเด็กจะสามารถทำความเข้าใจได้ว่าตนเองกับแม่มีไขบุคคลเดียวกันและรับรู้ถึงการมีอยู่ของตนเอง โดยการเปรียบเทียบและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งโดยการเชื่อมโยงกับภาพสะท้อนในกระจกเงา หรือที่ลาโกงกล่าวว่ขั้นกระจกเป็นปรากฏการณ์ที่สถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างอวัยวะต่างๆ ภายในร่างกายของเด็กเข้ากับสภาพแวดล้อมในโลกแห่งความเป็นจริง⁹ นอกจากนี้การมองเห็นภาพสะท้อนในกระจกเงายังทำให้เด็กเรียนรู้ตัวตนหรืออัตตา (ego) ในสองลักษณะ คือ “อุดมคติแห่งอัตตา” (ideal ego) ซึ่งหมายถึงตัวตนที่พ่อแม่คาดหวังในตัวเด็ก เช่น การที่พวกเขาคอยบอกเด็กว่าอยากให้เป็นประกอบอาชีพเป็น หมอ วิศวกร หรือนักบินในอนาคต และตัวตนอีกลักษณะหนึ่งก็คือ “อัตตาแห่งอุดมคติ” (ego ideal) ที่หมายถึงตัวตนที่เด็กคาดหวังกับตนเอง เช่น การที่เด็กอยากเป็นนักกีฬา นักมายากล เป็นต้น ซึ่งตัวตนหรืออัตตาทั้งสองแบบนี้มักจะมี ความขัดแย้งกันอยู่เสมอ¹⁰

อย่างไรก็ดีความสมบูรณ์ครบถ้วนของร่างกายตนเองที่เด็กมองเห็นนั้นก็มีความขัดแย้งกับข้อจำกัดทางกายภาพของเด็กที่ยังไม่สามารถควบคุมการเคลื่อนที่ของอวัยวะทุกส่วนได้ดังใจ ด้วยเหตุนี้ความสับสนจึงเกิดขึ้นในจิตใจของเขาและนำไปสู่สภาวะที่ลาท็องเรียกว่า “ร่างกายที่แตกสลาย” (fragmented body) ¹¹ ในจุดนี้ ลอรา มัลวีย์ (Laura Mulvey) ได้ขยายความเกี่ยวกับข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในจิตใจของเด็กทารกในช่วงเวลานั้นไว้ได้อย่างน่าสนใจว่า “ขั้นแรกก็คือสภาวะที่ความทะเยอทะยานทางกายภาพ (physical ambitions) ของเด็กได้ก้าวล้ำไปเกินกว่า (outstrip) ความสามารถทางการเคลื่อนตัว (motor capacity) ที่มีอยู่ในขณะนั้น” ¹² ในทัศนะของลาท็องปรากฏการณ์ขั้นแรกจึงมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับความเข้าใจผิด (misrecognition) ที่เกิดขึ้นระหว่างตัวตนในความเป็นจริงกับภาพที่เห็นในกระจกเงาซึ่งเป็นเสมือนสิ่งที่ช่วยปลอมประโลมเด็กว่าเขานั้นมีอวัยวะครบถ้วนสมบูรณ์และมิได้ผิดแผกไปจากคนอื่น ๆ แต่อย่างใด ¹³

แนวคิดเรื่อง “สิ่งอื่น” (Other)

มโนทัศน์เรื่อง “สิ่งอื่น” ของลาท็องนั้นมิได้เป็นสิ่งที่เดียวกับมโนทัศน์เรื่อง “ความเป็นอื่น” (otherness) ในแนวทางการศึกษาระบบวัฒนธรรมทางสังคมซึ่งหมายถึงกลุ่มคนชายขอบหรือชนกลุ่มน้อยในสังคม ทั้งนี้ “สิ่งอื่น” ในทฤษฎีทางจิตวิเคราะห์ของลาท็องนั้นเป็นมโนทัศน์สำคัญที่สัมพันธ์กับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดตัวตนและอัตลักษณ์ของบุคคล ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือ “สิ่งอื่น” ที่มาจากคำว่า *autre* ในภาษาฝรั่งเศสซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า *other* ในภาษาอังกฤษ นิยามของ “สิ่งอื่น” ในลักษณะแรกนี้คือสิ่งที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ในช่วงปฐมวัยแต่จำเป็นที่จะต้องตัดทิ้งออกไปเพื่อเข้าสู่การเป็นอัตบุคคล เช่น ความฝันของเด็กที่อยากเป็นซูเปอร์ฮีโร่ และด้วยสาเหตุที่ต้องตัดทิ้งบางอย่างที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของตนออกไปนั้นจึงทำให้อัตบุคคลในแนวคิดของลาท็องเป็นสิ่งที่เต็มไปด้วยความขาด (lack) และความปรารถนา (desire) อัตบุคคลจึงดำรงชีวิตอยู่เพื่อการค้นหาสิ่งที่ขาดหายไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดในช่วงชีวิตที่เหลืออยู่ ¹⁴ อนึ่งการกล่าวอ้างถึงสิ่งอื่นในลักษณะนี้มักจะนิยมใช้คำว่า “objet petit a” หรือ “objet a” อันมีที่มาจากอักษรตัวแรกของคำว่า “autre” นั่นเอง

“สิ่งอื่น” ในอีกลักษณะหนึ่งคือ “Other” (หรือ “Autre” ในภาษาฝรั่งเศสที่ขึ้นต้นด้วยอักษร A ตัวใหญ่) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาที่มีมนุษย์ได้ผ่านปรากฏการณ์ขั้นกระจกใน

พรมแดนแห่งจินตภาพและก้าวล่วงไปสู่พรมแดนแห่งสัญลักษณ์ (Symbolic Order) เพื่อเข้าสู่การเป็นอัตบุคคล (Subject) ที่สามารถมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป ในพรมแดนแห่งสัญลักษณ์นี้เองที่บุคคลจะได้รู้จักกับ“สิ่งอื่น”(Other) ซึ่งในที่นี้มีได้หมายถึงตัวบุคคลที่มีความเป็นรูปธรรม แม้ว่าในบางบริบทอาจจะหมายถึงบุคคลอื่นได้ก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น แม้ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิ่งอื่น (Other) ที่อยู่ในลักษณะบุคคลคนแรกในชีวิตของเด็ก อย่างไรก็ตามในบทความชิ้นนี้จะอ้างอิงถึงแนวคิดเรื่องสิ่งอื่นในอีกลักษณะหนึ่งที่ลากอิงได้เสนอไว้ นั่นคือสิ่งอื่นที่หมายถึงจารีตประเพณี มารยาท กฎหมาย แนวทางการปฏิบัติตัวที่ตึงงามและปทัสสถานทางสังคม สิ่งอื่นคือสิ่งที่ทำให้เกิดสำนึกเกี่ยวกับสังคมอย่างมีเอกภาพ เป็นกฎเกณฑ์ที่อัตบุคคลมีอาจปฏิเสธได้หากต้องการจะมีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข เป็นสิ่งที่ทำให้คนตระหนักถึงบทบาทหน้าที่รวมไปถึงลำดับชั้นและความสัมพันธ์ของตนเองกับผู้อื่นในระบบสังคม ในหลายครั้งข้อกำหนดทางสังคมที่สิ่งอื่นเป็นผู้สถาปนาขึ้นมานั้นก็มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับความต้องการที่แท้จริงของอัตบุคคล อย่างไรก็ตามเพื่อที่จะมีชีวิตที่เป็นปกติสุข อัตบุคคลจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิบัติตามครรลองของสังคมที่สิ่งอื่นเป็นผู้กำหนด¹⁵ ด้วยเหตุนี้การแสดงออกซึ่งตัวตนของอัตบุคคลจึงมิได้เป็นไปอย่างที่ต้องการอย่างแท้จริง แต่เป็นไปตามอำนาจการบงการของสิ่งอื่น

นอกเหนือไปจากการศึกษาในแวดวงสังคมศาสตร์และจิตวิเคราะห์ ประเด็นเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ได้ถูกนำมาวิพากษ์เสนอผ่านผลงานศิลปะด้วยสื่อที่หลากหลายอย่างต่อเนื่องในทุกยุคสมัย หนึ่งในศิลปินที่มีความเด่นชัดในการนำเสนอประเด็นดังกล่าวผ่านงานศิลปะสื่อใหม่ได้แก่ โทนี เอิร์สเลอร์ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในลำดับถัดไป

แนะนำศิลปิน

โทนี เอิร์สเลอร์เป็นศิลปินชาวอเมริกันซึ่งเป็นที่รู้จักจากผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์ด้วยวิธีการผสมผสานกันระหว่างสื่อวิดีโอทัศนและองค์ประกอบเชิงประติมากรรมซึ่งมักจะถูกนำเสนอออกมาในรูปแบบศิลปะแนวจัดวางที่ใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการติดตั้ง เอิร์สเลอร์เกิดในปี ค.ศ. 1957 จบการศึกษาทางด้านศิลปะจาก California Institute of the Arts ผลงานในช่วงแรกของเขาได้รับแรงบันดาลใจมาจากนาม จุน เป็ค (Nam June Paik) อย่างไรก็ตามทัศนะของเอิร์สเลอร์นั้นการใช้สื่อในผลงานของเป็คยังคงเป็นเพียงการเปลี่ยนสถานะข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านให้กลายเป็นงานศิลปะ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากในยุคสมัยของเป็คนั้น

การจำแนกความแตกต่างในเชิงสุนทรียภาพระหว่าง “ตัวสื่อ”(medium) และ “สิ่งที่ห่อหุ้มตัวสื่อ” (container) ยังไม่ถูกคลี่คลายหรือทำให้ปรากฏอย่างชัดเจนมากนัก¹⁶ การตั้งข้อสังเกตดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของเอิร์สเลอร์ในความพยายามที่จะคิดค้นวิธีการปลดปล่อยภาพวิดิทัศน์ออกจากพันธนาการของหน้าจอเครื่องรับสัญญาณโทรทัศน์ออกไปสู่พื้นที่อื่นๆ ซึ่งนำไปสู่รูปแบบผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ของเขาในภายหลัง

ในแง่ของแนวคิดที่ถ่ายทอดผ่านผลงานนั้น เอิร์สเลอร์มุ่งเน้นสำรวจตัวตนและอัตลักษณ์ของมนุษย์ในฐานะของผลผลิตที่เกิดจากสภาวะทางสังคมที่ร่ายล้อมไปด้วยอำนาจครอบงำของสื่อมวลชน ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งในผลงานของเอิร์สเลอร์คือการสอดแทรกความสนใจของศิลปินที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ด้านจิตวิทยาซึ่งปรากฏอยู่ในผลงานแทบจะทุกชิ้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาทฤษฎีทางจิตวิเคราะห์จึงมีส่วนช่วยในการทำความเข้าใจในผลงานของเอิร์สเลอร์ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดีแม้ว่าโทนี เอิร์สเลอร์จะเป็นศิลปินที่ได้รับการยอมรับในความสามารถและมีความโดดเด่นในแวดวงศิลปะกรรมระดับสากลแต่ก็ยังไม่ได้รับการนำมาพูดถึงในประเทศไทยมากนัก อีกทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะสื่อใหม่ก็ยังไม่ได้รับการเผยแพร่ในบริบทของศิลปะกรรมร่วมสมัยของไทยมากเท่าที่ควร ซึ่งนับเป็นเรื่องที่น่าเสียดายสำหรับผู้สนใจศึกษาศิลปะแขนงนี้ในประเทศไทยที่อาจจะสูญเสียโอกาสสำคัญในการรู้เท่าทันความก้าวหน้าและพลวัตที่เกิดขึ้นในแวดวงศิลปะกรรมร่วมสมัยในระดับนานาชาติ

ไวยากรณ์เฉพาะตัวของเอิร์สเลอร์

ความข่างสังเกต ความไม่ศึกษาในคุณลักษณะและธรรมชาติของสื่อชนิดต่างๆ รวมไปถึงผลกระทบของข้อมูลข่าวสารที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชนที่มีต่อปัจเจกผู้คนในสังคมได้นำมาสู่การค้นพบรูปแบบการสร้างสรรคงานศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของเอิร์สเลอร์ อันได้แก่การนำเอาอวัยวะต่างๆ บนใบหน้ามนุษย์มาใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในงาน รูปแบบดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ศิลปินตั้งคำถามกับภาพที่นำเสนอผ่านหน้าจอโทรทัศน์และพยายามที่จะค้นหาว่าคุณลักษณะพิเศษอันใดของภาพเหล่านั้นที่มีอิทธิพลในการชักจูงและโน้มน้าวให้ผู้ชมเกิดความรับรู้ร่วมกันได้อย่างมากมาย เอิร์สเลอร์เชื่อว่าการแสดงออกผ่านทางใบหน้านี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับเรื่องราวบนหน้าจอโทรทัศน์

ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้เราจึงนำเอาองค์ประกอบที่ปรากฏอยู่บนใบหน้ามนุษย์ โดยเฉพาะดวงตาและริมฝีปากมาประกอบกันเป็นภาษาและไวยากรณ์เฉพาะตัวเพื่อสื่อสารสาระสำคัญในผลงาน พร้อมกันนั้นก็เป็นการสำรวจขอบเขตความสามารถของสื่อวิดิทัศน์ในการส่งผ่านความรู้สึกและสร้างอารมณ์ร่วมให้กับผู้ชมในลักษณะเดียวกันกับที่สื่อมวลชนกระทำกับผู้บริโภค¹⁷

ผลงานในünssสมรส “template/variant/friend/stranger”(2015) “Priv%te”(2016) และ “pU#*c”(2016)

ในฐานะศิลปินที่ทำงานในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของสื่อมวลชนที่มีต่อบุคคลในสังคม ผลงานของเอิร์สเลอร์จึงมีพลวัตควบคู่ไปกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการสื่อสารในช่วงเวลาต่างๆ อยู่เสมอ ในช่วงระหว่างปี ค.ศ.2015-2016 ที่เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่ออินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและหลอมรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน เอิร์สเลอร์ได้สร้างสรรค์ผลงานจำนวนหนึ่งที่นำเสนอสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนตัว (privacy) ที่ถูกคุกคามจากระบบการจดจำใบหน้า (Face Recognition System) ที่แฝงฝังอยู่ในกลไกการทำงานของนวัตกรรมที่มนุษย์นำมาใช้งาน ไม่ว่าจะเป็นระบบด้านตรวจคนเข้าเมือง การตรวจสอบและค้นหาใบหน้าผู้กระทำผิดในทางกฎหมาย หรือแม้กระทั่งกล้องที่ติดตั้งอยู่กับตู้กดเงินอัตโนมัติ (ATM)¹⁸ ควบคู่ไปกับการตั้งประเด็นคำถามในเรื่องของความลึกลับที่เกิดขึ้นกับสถานะของการเป็นผู้ควบคุมและสิ่งที่ถูกควบคุมซึ่งเป็นสภาวะที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยี การสร้างสรรค์ผลงานเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นมาจากความสนใจของศิลปินที่มีต่อมาตรการรักษาความปลอดภัยของรัฐบาลอังกฤษในปี ค.ศ.1993 ที่นำเอาเครือข่ายของกล้องวงจรปิด (CCTV - Closed-Circuit Television Camera) มาติดตั้งในเมืองลอนดอนซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “Ring of Steel” ระบบดังกล่าวถูกนำมาใช้งานหลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นหลายครั้งในเมืองลอนดอนและพื้นที่ใกล้เคียงด้วยจุดประสงค์ทางด้านการรักษาความปลอดภัยแต่เพียงเท่านั้น อย่างไรก็ตามวิธีแบบวิธีการสอดส่องและเก็บข้อมูลพฤติกรรมของบุคคลในพื้นที่สาธารณะนั้นมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและสามารถขยายขอบเขตการใช้งานเพื่อประโยชน์ในด้านอื่นๆ ได้หลากหลายมากยิ่งขึ้นจนกระทั่งถึงจุดที่สามารถแทรกแซงเข้าไปในพื้นที่ส่วนตัวของมนุษย์ สภาวะการณดังกล่าวได้นำมาสู่การสร้างสรรคผลงานของศิลปินเพื่อนำเสนอสภาวะความเป็นอยู่ของผู้คนในยุคปัจจุบันที่ตกอยู่ภายใต้การสอดแนม (surveillance) ด้วยสายตาของปัญญาประดิษฐ์โดยถ่ายทอดผ่านทางผลงาน

ศิลปะใน 3 นิทรรศการ ได้แก่ “template/variant/friend/stranger” (ภาพที่ 1) จัดแสดงที่ Lisson Gallery เมืองลอนดอน ในปี ค.ศ.2015 นิทรรศการ“Priv%te” (ภาพที่ 2) ที่ Lehmann Maupin Gallery ประเทศฮ่องกง ในปี ค.ศ.2016 และ “pU#%c” (ภาพที่ 3) ที่ Hans Mayer Gallery เมืองดุสเซิลดอร์ฟ (Dusseldorf) ซึ่งจัดแสดงในปีเดียวกัน

ลักษณะทางกายภาพของผลงาน

ลักษณะทางกายภาพที่เห็นได้อย่างเด่นชัดในผลงานชุดนี้ก็คือชิ้นส่วนใบหน้ามนุษย์ขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นจากวัสดุจำพวกโลหะ บนใบหน้าเหล่านั้นมีองค์ประกอบของจุดและเส้นที่กระจายตัวอยู่ในตำแหน่งที่สอดคล้องกับพิกัดที่ได้มาจากการประมวลผลของระบบการจดจำใบหน้าซ้อนทับอยู่ด้านบน ในบางตำแหน่งของแผ่นโลหะได้ถูกเจาะเป็นช่องเพื่อเผยให้เห็นภาพวิดีโอที่คนบนจอมอนิเตอร์หรือจอแท็บเล็ตที่ซ่อนอยู่ด้านหลังซึ่ง

แสดงภาพของดวงตาและริมฝีปากที่กำลังพิมพ์ออกมาเป็นข้อความที่สะท้อนสถานะความสัมพันธ์อันลึกลับระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี เช่น “ตอนนี้แกมันก็เป็นแค่ตัวตลกในสายตาของเครื่องจักรกล” (now you're a clown for the machine) และ “ฉันโดนเจาะทะลวงจนพุงไปทั้งร่าง” (I've been hacked all inside) เป็นต้น¹⁹

เอิร์สเลอร์กำหนดให้เสียงเหล่านั้นแสดงตัวออกมาในรูปแบบของเสียงกระซิบหรือการพรับปากซึ่งส่งผลให้ผู้ชมงานได้ยินเสียงนั้นอย่างคลุมเครือไม่ชัดเจน โดยศิลปินให้เหตุผลว่าสคริปต์หรือบทพูดที่นำมาใช้ในผลงานชุดนี้ได้ถูกเขียนขึ้นจากมุมมองที่หลากหลาย ทั้งจากมุมมองของเทคโนโลยีที่มองไปยังมนุษย์และจากมุมมองของบุคคลที่กำลังถูกเทคโนโลยีดังกล่าวจับตามองอยู่ และจากการที่ผู้ชมไม่สามารถได้ยินเสียงพูดได้อย่างชัดเจนนั้นก็ทำให้เกิดความผิดพลาดในการตีความหมายได้ ซึ่งสอดคล้องกับเจตนาของศิลปินที่ต้องการจะสื่อถึงความคลาดเคลื่อนในความพยายามที่จะกำหนดอัตลักษณ์ให้กับมนุษย์ผ่านทางเทคโนโลยีของระบบการจดจำใบหน้า และเพื่อที่จะสนับสนุนความคลาดเคลื่อนดังกล่าวเขาได้ยกตัวอย่างความล้มเหลวในการนำเอาระบบการจดจำใบหน้ามาใช้งานในสนามบินโลแกน (Logan) ในเมืองบอสตันซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็ไม่สามารถใช้งานได้จริง เอิร์สเลอร์มองว่าพัฒนาการทางเทคโนโลยีที่กำลังรุดหน้าไปอย่างรวดเร็วนั้นเปรียบเสมือนสัตว์ร้ายชนิดใหม่ (new beast) ที่ยากจะควบคุม ความสามารถของปัญญาประดิษฐ์นั้นกำลังดำเนินไปสู่จุดที่

เกินการหยั่งรู้ได้ของมนุษย์²⁰ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือการตั้งชื่อผลงานแต่ละชิ้น ด้วยการประสมตัวอักษรและเครื่องหมายที่ดูแปลกตา เช่น ur0; eXc; และ EUC% ซึ่งแท้จริงแล้วอ้างอิงมาจากรูปแบบการตั้งชื่อชุดคำสั่งการประมวลผล (Algorithm) ที่บรรดานักพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์คิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้งานในองค์กรด้านเทคโนโลยี การที่ศิลปินตั้งชื่อผลงานด้วยรูปแบบของภาษาในลักษณะเช่นนี้ก็เพื่อขบขันสถานะที่มนุษย์ถูกคุกคามและถูกรุกล้ำ ความเป็นส่วนตัวจากนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีให้เกิดเป็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยการนำไปเทียบเคียงกับลักษณะการทำงานของนักพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์ที่แทรกแซงเข้าไปในระบบของภาษานั้นเอง²¹

การจับจ้องของอำนาจที่มองไม่เห็น

ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นว่าผลงานชุดนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ศิลปินได้ตั้งข้อสังเกตกับระบบกล้องวงจรปิดที่ถูกนำมาติดตั้งภายใต้มาตรการรักษาความปลอดภัยในประเทศอังกฤษ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันระบบการสอดแนมมิได้ถูกนำมาใช้เพื่อรักษาความปลอดภัยแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นเสมือนระบบตรวจสอบพฤติกรรมผู้บริโภคที่คอยเก็บบันทึก สอดส่อง กิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคม ยิ่งไปกว่านั้นยังปรากฏอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายและมีวิธีการแอบแฝงอยู่ในการดำเนินชีวิตของเราได้อย่างแนบเนียนมากยิ่งขึ้น ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็วยังได้ก่อให้เกิดความคลุมเครือขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยี เอิร์สเลอร์มองว่าการใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะที่กำลังถูกคุกคามด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนั้นเปรียบได้กับการตกอยู่ภายใต้การสอดส่องของดวงตาแห่งความรู้แจ้งของพระเจ้า (all-seeing eye of god) ที่รับรู้ทุกการกระทำของมนุษย์ สถานะดังกล่าวมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นในยุคสมัยที่ข้อมูลทางชีวภาพของบุคคลได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งที่เรียกว่า Big Data และผนวกเข้ากับระบบ GPS ซึ่งส่งผลให้มนุษย์ไม่สามารถหลุดรอดไปจากการจับจ้องด้วยสายตาของเทคโนโลยีไปได้เลย²² สำหรับเอิร์สเลอร์การสอดแนมของระบบเหล่านั้นเทียบเคียงได้กับ Big Brother ซึ่งเป็นตัวละครหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง 1984 ที่เป็นผลงานชิ้นสุดท้ายของจอร์จ ออร์เวลล์ (George Orwell) นักเขียนชาวอังกฤษ โดยที่ในนวนิยายเรื่องดังกล่าวนี้ ตัวละครที่ถูกขนานนามว่า Big Brother คือภาพแทนของรัฐบาลที่คอยสอดส่องพฤติกรรมของพลเมืองทุกอย่างก้าวและคอยควบคุมวิธีการดำเนินชีวิตให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน²³

เหตุการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นอำนาจที่มองไม่เห็นของระบบการสอดแนมได้เป็นอย่างดีก็คือกรณีที เอ็ดเวิร์ด สโนว์เดน (Edward Snowden) อดีตพนักงานระดับสูงของสำนักงานความมั่นคงแห่งชาติสหรัฐฯ หรือ NSA (National Security Agency) ได้ออกมาเปิดโปงความลับของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาด้วยการเปิดเผยว่า NSA ได้เก็บบันทึกข้อมูลส่วนตัวของประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรวมไปถึงภาพถ่ายราว 55,000 รูปที่ถูกเก็บรวบรวมผ่านช่องทางของเครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาระบบการจดจำใบหน้า การเปิดเผยข้อมูลของสโนว์เดนสร้างความตื่นตระหนกให้อเมริกันชนเป็นอย่างมากด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าแท้จริงแล้วการดำเนินชีวิตของพวกเขาได้ถูกจับตามองอยู่ทุกการกระทำ²⁴

หากเราพิจารณาข้อมูลที่สโนว์เดนได้นำออกมาเปิดเผยก็คงจะเห็นพ้องต้องกันว่าไม่เพียงแต่ประชาชนชาวอเมริกันเท่านั้นที่ตกอยู่ในสภาวะดังกล่าว หากแต่ประชากรทั่วทั้งโลกก็กำลังตกอยู่ภายใต้การสอดส่องของระบบที่เรามองไม่เห็นด้วยเช่นกัน กรณีศึกษาอันหนึ่งที่น่าจะให้เห็นภาพของปัญหานี้ได้อย่างชัดเจนก็คือการใช้งานระบบเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่มีผู้ใช้งาน (user) อยู่ทั่วทุกมุมโลกอย่างเช่นเฟซบุ๊ก (facebook) ซึ่งได้ซ่อนเร้นรูปแบบการสอดแนมเอาไว้ภายในระบบการทำงานอย่างแนบเนียน ด้วยเหตุนี้ระบบการจดจำใบหน้าที่เราสเลอร์นำมาใช้เป็นองค์ประกอบหลักของผลงานในนิทรรศการทั้งสามครั้งนั้น ก็อาจจะเป็นเพียงแค่ส่วนยอดของภูเขาน้ำแข็ง (tip of the iceberg) ที่ทำให้เราต้องครุ่นคิดไปถึงการดำเนินชีวิตที่อยู่ภายใต้การจับจ้อง บันทึก และการสังเกตการณ์ด้วยสายตาอันลึกลับในบริบทที่กว้างออกไป

ภาพลวงของเสรีภาพในโลกเสมือน

ในเบื้องต้นนั้นเฟซบุ๊กก็ดูเหมือนจะเป็นช่องทางการสื่อสารแห่งสังคมในอุดมคติในแง่ของการให้สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกกับผู้ใช้กันอย่างเท่าเทียม หากแต่ในความเป็นจริงก็หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ในเมื่อกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของเฟซบุ๊กนั้นได้มีคนกลุ่มหนึ่งเฝ้าสังเกตการณ์อยู่ตลอดเวลา ข้อยืนยันอย่างหนึ่งคือกรณีทีทอม เอจแลนด์ (Tom Egeland) นักเขียนชาวนอร์เวย์ได้พยายามโพสต์รูปของ The Terror of War ซึ่งเป็นภาพถ่ายอันโด่งดังที่สะท้อนความโหดร้ายของสงครามเวียดนามด้วยจุดประสงค์ที่จะรณรงค์ต่อต้านความโหดร้ายของสงคราม อย่างไรก็ตามเขาพบว่าหลังจากโพสต์ภาพดังกล่าวบัญชีเฟซบุ๊กของเขาถูกระงับการใช้งานในทันที ต่อมาในภายหลัง หนังสือพิมพ์ อาฟเตอร์โพสเทน (Aftenposten)

และเออร์นา ซอลเบิร์ก (Erna Solberg) นายกรัฐมนตรีของนอร์เวย์ก็พยายามทำเช่นเดียวกับ
เองแลนด์ แล้วก็พบว่าภาพดังกล่าวถูกลบออกไปเช่นกัน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้หนังสือพิมพ์
Aftenposten ได้ตีพิมพ์บทบรรณาธิการที่มีเนื้อหาวิจารณ์ระบบคัดกรองภาพของเฟซบุ๊กว่า
ลู่แก่อำนาจในการรื้อถอนสิทธิของผู้บริโภคสื่อในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชนในรูปแบบ
แบบออนไลน์ ซึ่งทางเฟซบุ๊กก็ได้ออกมาชี้แจงว่าการหาจุดสมดุลระหว่างสิทธิเสรีภาพในการ
แสดงออกภายในกลุ่มผู้ใช้เฟซบุ๊กที่มีแนวคิดแตกต่างกันนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก กรณีนี้เผยให้
เห็นถึงปัญหาของสิ่งที่เรียกว่า “อัลกอริทึม” (Algorithm) ซึ่งหมายถึงชุดคำสั่งหรือลำดับ
ความคิดของระบบคอมพิวเตอร์ที่ใช้ในการพิจารณาว่าจะนำเสนอข้อมูลแบบใดแก่ผู้ใช้ ยิ่ง
ไปกว่านั้นยังสะท้อนให้เห็นว่าแท้จริงแล้วการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ตนั้นมีการควบคุมจากคน
บางกลุ่มและมีได้มีเสรีภาพอย่างแท้จริง²⁵

ข้อมูลที่ถูกคัดกรองกับตัวตนและอัตลักษณ์ที่แปรผัน

อัลกอริทึมของเฟซบุ๊กในส่วนที่ทำหน้าที่คัดกรองข้อมูลนั้นมิได้ส่งผลในแง่ของการจำกัดการ
รับรู้ข้อมูลข่าวสารของผู้ใช้เพียงเท่านั้น ในอีกทางหนึ่งการรับรู้ข้อมูลได้เพียงแค่บางส่วนยัง
มีผลกระทบในเชิงลึกไปถึงระดับที่กำหนดทัศนคติของผู้ใช้งานได้อีกด้วย อีไล พารีเซอร์
(Eli Pariser) ได้อภิปรายในประเด็นนี้โดยเริ่มจากการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง
ระหว่างการใช้งานกูเกิล (Google) และเฟซบุ๊ก ทั้งนี้พารีเซอร์ได้ชี้ให้เห็นว่าระบบทั้งสองนั้น
ต่างก็มีความสามารถในการสร้างชุดข้อมูลที่มีความเฉพาะตัวให้กับผู้ใช้งานแต่ละคนด้วย
การนำเอาระบบการกรองข้อมูลมาใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำงานส่วนนี้ โดยที่กูเกิล
จะใช้การสันนิษฐานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้จากประวัติการสืบค้นของผู้ใช้งานแล้ว
วิเคราะห์หาว่าข้อมูลในแบบใดที่จะเหมาะสมกับผู้ใช้งานคนนั้น จากนั้นจึงแสดงผลออกมาใน
ลักษณะชุดข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่นโฆษณาหรือกูเกิลนิวส์ซึ่งโดยส่วนใหญ่ก็จะมี
เนื้อหาที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับความสนใจของผู้ใช้งานคนนั้น อย่างไรก็ตามการใช้งาน
กูเกิลนั้นเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นภายในบริบทที่มีความเป็นส่วนตัวระหว่างผู้ใช้งานกับกูเกิล
แต่เพียงเท่านั้น โดยที่จะไม่มีบุคคลอื่น (ที่เป็นมนุษย์จริง ๆ) เข้ามามีส่วนรู้เห็นในระหว่าง
การสืบค้นข้อมูลของเราแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้การสืบค้นข้อมูลของเราก็จะเป็นไปอย่างซื่อตรง
กับความสนใจที่แท้จริงของเราเอง และชุดข้อมูลที่กูเกิลจัดสรรมาให้เราก็จะสอดคล้องกับ
ตัวตนของเราในความเป็นจริงเสียส่วนมาก

อย่างไรก็ดี ระบบกรองข้อมูลของเฟซบุ๊กนั้นอาจจะให้ผลลัพธ์ของชุดข้อมูลที่ต่างไปจากกูเกิลเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าเฟซบุ๊กจะมีกระบวนการสร้างชุดข้อมูลที่มีความเฉพาะตัวให้กับผู้ใช้แต่ละคนในลักษณะที่คล้ายคลึงกับกูเกิล แต่ข้อแตกต่างที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งก็คือข้อเท็จจริงที่ว่าการทำงานของเฟซบุ๊กเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือทุกๆ การคลิก การแชร์ การแสดงความคิดเห็น การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและการทำงานของคนอื่นและการทำงานของเราในลักษณะต่างๆ ภายในพื้นที่ของเฟซบุ๊กนั้นจะอยู่ในการรับรู้ของผู้อื่นตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับตัวเราบนหน้าเฟซบุ๊กจึงมักจะเป็นสิ่งที่ได้ผ่านการคิดไตร่ตรองมาดีแล้ว และนั่นก็หมายความว่าสิ่งที่เราเผยแพร่ออกไปนั้นอาจจะมีได้สอดคล้องกับตัวตนที่แท้จริงของเราเท่าใดนักแต่เป็นตัวตนของเราในแบบที่เราอยากให้ผู้อื่นมองเห็นมากกว่า และสิ่งเหล่านั้นก็คือประวัติการใช้งานที่อัลกอริทึมของเฟซบุ๊กจะนำมาประมวลผลคาดคะเนและพิจารณาว่าจะจัดชุดข้อมูลที่มีความเฉพาะตัวให้กับเราในรูปแบบใด ซึ่งในกรณีนี้ข้อมูลที่อัลกอริทึมของเฟซบุ๊กจัดหามาให้เราก็คงจะไม่ตรงกับสิ่งที่เราเป็นสักเท่าไร²⁶

ข้อมูลข่าวสารที่เราเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมทัศนคติของเราเป็นอย่างยิ่ง ในปี ค.ศ.1982 แชนโต ไยเอนการ์ (Shanto Iyengar) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันได้ทำการทดลองเพื่อศึกษาผลกระทบของข่าวโทรทัศน์ที่มีต่อทัศนคติของผู้ชม โดยใช้วิธีการควบคุมให้ผู้พักอาศัยในเมืองนิวยอร์กกลุ่มต่างๆ รับชมรายการข่าวทางโทรทัศน์ที่น่าเสนอเป็นตอนๆ โดยมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาสำหรับผู้เข้าร่วมการทดลองในแต่ละกลุ่มให้มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ซึ่งก่อนที่จะเริ่มทำการทดลองไยเอนการ์ได้บอกให้ทุกคนกรอกแบบสำรวจความคิดเห็นโดยให้จัดเป็นลำดับว่าปัญหาสังคมเรื่องใดที่มีความสำคัญต่อพวกเขามากที่สุด และเมื่อสิ้นสุดการทดลองซึ่งกินระยะเวลาหกวัน ไยเอนการ์ได้ขอให้ผู้เข้าร่วมการทดลองจัดลำดับปัญหาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งผลลัพธ์ที่ออกมาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าผู้เข้าร่วมการทดลองในแต่ละกลุ่มมีทัศนคติที่เปลี่ยนไปอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่พวกเขาได้ให้ไว้ก่อนหน้านี้²⁷ ผลลัพธ์จากการทดลองดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของลาทิงที่กล่าวว่า “สิ่งอื่น” ทำให้บุคคลนั้นต้องกลายเป็น “สิ่งอื่น” ไปในตัว เพราะบุคคลมิได้พูด คิดหรือแสดงออกจากสิ่งที่เขาเป็นจริงๆ แต่หากต้องแปรเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น²⁸

ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่ของกูเกิลหรือเฟซบุ๊ก เมื่อเราคลิกอ่านบทความสักชิ้นหนึ่งมันจะเป็นการส่งสัญญาณว่าเราสนใจในเนื้อหาของบทความเรื่องนั้นและมีแนวโน้มว่าเราจะได้เห็นข้อมูลอื่นๆ ที่มีเนื้อหาในหมวดหมู่เดียวกันกับบทความชิ้นนั้นอีกในอนาคต²⁹ ซึ่งการรับรู้ข้อมูลในแนวทางเดียวกันอย่างต่อเนื่องในลักษณะนี้ก็ทำให้ผลลัพธ์ที่ไม่ต่างไปจากการทดลองของ

ไอเอนการ์ ในกรณีที่ชุดข้อมูลนั้นเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับตัวตนที่แท้จริงของผู้ใช้งาน บุคคลนั้นก็คงจะวนเวียนอยู่กับการเสพเรื่องราวที่เขาสนใจและยังถลำลึกลงไปในวงจรของชุดความคิดในแบบเดิมๆ แต่ถ้าหากรูปแบบชุดข้อมูลที่ผู้ใช้งานได้รับมีความคลาดเคลื่อนไปจากตัวตนของเขา ข้อมูลนั้นก็อาจจะยิ่งชักนำบุคคลนั้นให้ห่างไกลออกไปจากตัวตนในความเป็นจริงและมุ่งสู่ปลายทางที่ไม่อาจจะคาดเดาได้ ดังที่ฟารีเซอร์ได้ชี้ให้เห็นว่าบุคลิกของเราจะปรับเปลี่ยนสื่อของเรา และสื่อของเราจะปรับเปลี่ยนสิ่งที่เราเชื่อและสิ่งที่เราให้ความสนใจเช่นกัน³⁰

ระบบการสอดแนมในรูปแบบใหม่ที่แฝงตัวมาอย่างแนบเนียนในภาพลักษณ์ของสื่อออนไลน์นั้นมีย่านาจอในการรุกรอนเสรีภาพและจำกัดโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ในขณะที่เดียวกันก็ถือวิสาสะในการสร้างชุดข้อมูลที่กำหนดปทัสถานทางสังคมที่ชี้นำความคิดของเราได้เฉกเช่นเดียวกับที่สิ่งอื่นมีอิทธิพลในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของอัตบุคคลได้อย่างไม่มีผิดเพี้ยน การรับรู้ที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นยังย้อนกลับมากระทำตัวเป็นเสมือนบานกระชกเงาให้เราส่องมองภาพสะท้อนเปรียบเทียบกับเชื่อมโยงตนเองกับภาพลวงที่ก่อตัวขึ้นจากชิ้นส่วนข้อมูลที่เราผลอผลไผลทำตกหล่นไว้ในระหว่างการเดินทางท่องโลกเสมือน เราจึงติดกบอยู่ในวงล้อมของชิ้นส่วนกระชกเงาที่กระจายตัวอยู่รายรอบในทุกทิศทางโดยมีอาจหลุดพ้นออกไปได้เฉกเช่นเดียวกับทหารที่หลงใหลได้ปลื้มกับภาพลวงแห่งความสมบูรณ์พร้อมของร่างกายตนเองในบานกระชกเงา วงจรเช่นนี้เป็นสิ่งที่ดำเนินไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยมีตัวเรานั้นเองเป็นจุดเริ่มต้น

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานของโทนี เออร์สเลอร์ที่จัดแสดงในนิทรรศการ “template/variant/friend/stranger” “Priv%te” และ “pU#*c” พบว่าศิลปินมีจุดประสงค์อันชัดเจนที่จะเน้นย้ำว่าบทบาทของสื่อมวลชนนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน ไม่ว่าสื่อนั้นจะปรากฏอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะการณ์ที่โลกทั้งใบถูกเชื่อมต่อเข้าด้วยกันซึ่งส่งผลให้รูปแบบการนำเสนอข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ เป็นไปอย่างหลากหลายและมีความรวดเร็วอย่างน่าตกใจ ผู้คนกำลังใช้ชีวิตอยู่ในโลกที่สื่อมวลชนในรูปแบบลักษณะต่างๆ ผลิตข้อมูลข่าวสารออกมาอย่างไม่หยุดหย่อน โดยที่เราไม่อาจล่วงรู้ได้ว่าภายใต้ความสะดวกสบายของการสื่อสารที่ฉับไวนั้นได้ซ่อนเร้นสิ่งใดไว้บ้าง

ผลงานของเอิร์สเลอร์จึงเป็นเสมือนการส่งสารคำเตือนและเน้นย้ำให้เราตระหนักว่าแม้กระทั่งในพื้นที่ของโลกเมื่อนั้นเสรีภาพในการที่จะจับฉวยเอาสิ่งใดมาเป็นความจริงที่แท้นั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง ในเมื่อเรายังคงถูกควบคุมและชี้นำการรับรู้ข้อมูลข่าวสารโดยปัญญาประดิษฐ์ที่เราสร้างขึ้นมา พฤติกรรมของผู้บริโภคสื่อในปัจจุบันจึงมีความแปรผันผิดเพี้ยนไปจากโลกในแบบเดิม เกิดค่านิยมทางสังคมที่แปลกประหลาดอันมีผลกระทบโดยตรงต่อการแสดงออกของตัวตนและอัตลักษณ์ของปัจเจกชนในสังคม ด้วยเหตุนี้ตัวตนและอัตลักษณ์ที่ปรากฏในงานของเอิร์สเลอร์จึงเป็นเสมือนภาพแทนของความวิปลาสทางสังคมที่ถูกครอบงำและชี้นำโดยสื่อมวลชนที่คอยกำหนดปทัสถานทางสังคมให้บุคคลปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด นอกเหนือไปจากความตระหนักรู้ในประเด็นทางสังคมแล้วการศึกษาผลงานของโทนี เอิร์สเลอร์ยังเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาศิลปะสื่อใหม่และก่อให้เกิดการถกเถียงทางความคิด อีกทั้งยังทำให้เห็นแนวทางความเป็นไปได้ต่าง ๆ ในการสร้างสรรค์ผลงานในกายภาพหน้าได้เป็นอย่างดี

อ้างอิง

- 1 Stuart Hall, David Held and Tony McGrew, "The Question of Cultural Identity", in *Modernity and its futures* (Cambridge : Polity Press, 1992), 275-277.
- 2 Douglass Kellner, *Media Culture* (London : Routledge, 1994), 231.
- 3 Stuart Hall, David Held and Tony McGrew, *The Question of Cultural Identity*, in *Modernity and its futures*, 275-277.
- 4 David Gauntlett, *Media, Gender and Identity: An Introduction*, 2nd ed. (Oxon : Routledge, 2008), 105-106.
- 5 Ibid.
- 6 Stuart Hall, David Held and Tony McGrew, "The Question of Cultural Identity", in *Modernity and its futures*, 275-277.
- 7 Ted Turnau, *Postmodernism and the Question of Identity*, Accessed October 9, 2017, Available from <https://www.bethinking.org/human-life/postmodernism-and-the-question-of-identity>.
- 8 Anne DiAlleva, *Methods & Theory of Art History*, 2nd ed. (London : Laurence King, 2012), 96-97.
- 9 Jacques Lacan, *Ecrits: The First Complete Edition in English*, trans. Bruce Fink (New York : W. W. Norton & Company, 2007), 78.
- 10 ชญาน์ทัต ศุภขลาชัย, ฌาคส์ ลาก็อง : 10 มโนทัศน์ในพรมแดนชีวิต, (กรุงเทพฯ: text, 2555), 146-147.
- 11 Jacques Lacan, *Ecrits: The First Complete Edition in English*, trans. Bruce Fink, 78.
- 12 Laura Mulvey, "Visual Pleasure and Narrative Cinema." *Screen* 16, 3 (Autumn 1975): 6-18.
- 13 Todd McGowan, *The Real Gaze : Film Theory After Lacan* (New York : State University of New York Press, 2007), 2.
- 14 Kristi McGuire, *object petit a*, Accessed December 25, 2017, Available from <http://csmt.uchicago.edu/glossary2004/objectpetita.htm>.
- 15 ชญาน์ทัต ศุภขลาชัย, ฌาคส์ ลาก็อง : 10 มโนทัศน์ในพรมแดนชีวิต, 151-153.
- 16 Gregg Horowitz, "Absolute bodies : Video Puppet of Tony Oursler." *Parallax* 16, 2 (2010) : 95.

- 17 Lise Pennington, *Face to Face*, Accessed August 13, 2017, Available from <http://tonyoursler.com/face-to-face-1>
- 18 Tony Oursler, *template/variant/friend/stranger*, accessed October 8, 2017, available from <http://www.lissongallery.com/exhibitions/tony-oursler--5>
- 19 Stephanie Berzon, *A clown for the machine : Tony Oursler takes on surveillance*, Accessed November 17, 2017, Available from <http://tonyoursler.com/a-clown-for-the-machine-tony-oursler-takes-on-surveillance/>
- 20 Artsy, *Interview with Tony Oursler by Billy Ruben*, Accessed November 20, 2017, Available from <https://www.artsy.net/show/galerie-hans-mayer-tony-oursler-number-slash-star>
- 21 Michael Slenske, *Priv%te : Tony Oursler's Multimedia Masks at Lehmann Maupin, Hong Kong*, Accessed November 20, 2017, Available from <http://tonyoursler.com/privte-tony-ourslers-multimedia-masks/>
- 22 Artsy, *Interview with Tony Oursler by Billy Ruben*, Accessed November 20, 2017, Available from <https://www.artsy.net/show/galerie-hans-mayer-tony-oursler-number-slash-star>
- 23 Michael Slenske, *Priv%te : Tony Oursler's Multimedia Masks at Lehmann Maupin, Hong Kong*, Accessed November 20, 2017, Available from <http://tonyoursler.com/privte-tony-ourslers-multimedia-masks/>
- 24 Stephanie Berzon, *A clown for the machine : Tony Oursler takes on surveillance*, Accessed November 17, 2017, Available from <http://tonyoursler.com/a-clown-for-the-machine-tony-oursler-takes-on-surveillance/>
- 25 ภัทรนันท์ ลิ้มอุดรพร, "ความน่าหวาดด้วยเรื่องอัลกอริทึม วัฒนธรรมอัลกอริทึม และอคติในอัลกอริทึมในฐานะประเด็นศึกษาทางสังคมศาสตร์" *รัฐศาสตร์สาร* 38, 1 (มกราคม-เมษายน 2560) : 180-181.
- 26 อีไล พารีเชอร์, *Filter Bubble* ยิ่งหา ยิ่งหาย, แปลจาก *The Filter Bubble*, แปลโดย อรพิน ผลพินขันธ์ (กรุงเทพฯ : แมกซีนคิวบ์พับลิชชิง, 2559), 124-125.
- 27 เรื่องเดียวกัน, 132-133.
- 28 ชญาน์ทัต ศุภขลาชัย, *น้าคส์ ลาก๊อง : 10 มโนทัศน์ในพรมแดนชีวิต*, 152.
- 29 อีไล พารีเชอร์, *Filter Bubble* ยิ่งหา ยิ่งหาย, แปลจาก *The Filter Bubble*, แปลโดย อรพิน ผลพินขันธ์, 134.
- 30 เรื่องเดียวกัน.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ชญาณันท์ ศุภลาศัย. ฌักส์ ลาก็อง : 10 มโนทัศน์ในพรมแดนชีวิต. กรุงเทพฯ : text, 2555.

พริเชอร์, อีไล. Filter Bubble ยิ่งหา ยิ่งหาย. แปลจาก The Filter Bubble. แปลโดย อรพิน ผลพินศิริ. กรุงเทพฯ : แมกซีนคิวบ์พับลิชชิง, 2559.

ภัทรนันท์ ลิ้มอุดมพร. "ความน่าหวาดด้วยเรื่องอัลกอริทึม วัฒนธรรมอัลกอริทึม และอคติในอัลกอริทึมในฐานะประเด็นศึกษาทางสังคมศาสตร์." รัฐศาสตร์สาร 38, 1 (มกราคม-เมษายน 2560): 179-193.

ภาษาต่างประเทศ

Artsy. Interview with Tony Oursler by Billy Ruben. Accessed November 20, 2017. Available from <https://www.artsy.net/show/galerie-hans-mayer-tony-oursler-number-slash-star>

Berzon, Stephanie. A clown for the machine : Tony Oursler takes on surveillance. Accessed November 17, 2017. Available from <http://tonyoursler.com/a-clown-for-the-machine-tony-oursler-takes-on-surveillance/>

DíAlleva, Anne. *Methods & Theory of Art History*. 2nd ed. London : Laurence King, 2012.

Gauntlett, David. *Media, Gender and Identity: An Introduction*. 2nd ed. Oxon : Routledge, 2008.

Hall, Stuart, David Held, and Tony McGrew. The Question of Cultural Identity." In *Modernity and its futures*. Cambridge : Polity Press, 1992.

Horowitz, Gregg. "Absolute bodies : Video Puppet of Tony Oursler." *Parallax* 16, 2 (2010) : 95.

Kellner, Douglass. *Media Culture*. London : Routledge, 1994.

Lacan, Jacques. *Ecrits: The First Complete Edition in English*. Translated by Bruce Fink. New York : W. W. Norton & Company, 2007

Lissongallery. Tony Oursler, *template/variant/friend/stranger*. Accessed October 8,

2017. Available from <http://www.lissongallery.com/exhibitions/tony-oursler--5>

McGuire, Kristi. **object petit a**. Accessed December 25, 2017. Available from <http://csmt.uchicago.edu/glossary2004/objectpetita.htm>

McGowan, Todd. **The Real Gaze : Film Theory After Lacan**. New York : State University of New York Press, 2007.

Mulvey, Laura. "Visual Pleasure and Narrative Cinema." **Screen** 16, 3 (Autumn 1975): 6-18.

Pennington, Lise. **Face to Face**. Accessed August 13, 2017. Available from <http://tonyoursler.com/face-to-face-1>

Slenske, Michael. **Priv%te : Tony Oursler's Multimedia Masks at Lehmann Maupin, Hong Kong**. Accessed November 20, 2017. Available from <http://tonyoursler.com/privte-tony-ourslers-multimedia-masks/>

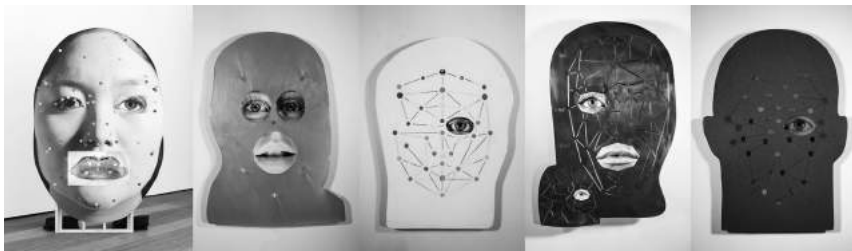
Turnau, Ted. **Postmodernism and the Question of Identity**. Accessed October 9, 2017. Available from <https://www.bethinking.org/human-life/postmodernism-and-the-question-of-identity>

ภาพที่ 1

ผลงานบางส่วนในนิทรรศการ template/variant/friend/stranger

ที่มา : Lissongallery. Tony Oursler, template/variant/friend/stranger. Accessed November 11, 2017. Available from <http://www.lissongallery.com/exhibitions/tony-oursler--5>

ภาพที่ 2

ผลงานบางส่วนในนิทรรศการ "Priv%te"

ที่มา : Lehmann maupin gallery. Tony Oursler, [template/variant/friend/stranger](http://tonyoursler.com/privte). Accessed October 3, 2017. Available from <http://tonyoursler.com/privte>

ภาพที่ 3

ผลงานบางส่วนในนิทรรศการ epU#*ci

ที่มา : Hans mayer gallery. Tony Oursler, template/variant/friend/stranger.

Accessed October 2, 2017. Available from <https://www.tonyoursler.space/puc/>